

τους όμως μένανε στεγνά κ' είχανε μια σκοτεινιά σαν αντιφάγγισμα του ίσκιου που έστεκε κοντά τους ασάλευτος, βουβός, πελώριος.

Όταν σπατάσανε οι παπάδες και πήρανε το νεκρό για να τον πάνε, βρεθήκανε κ' οι έξη μαζί κοντά ο ένας στον άλλο. Σιγά ψιθυρίζανε.

— Πάει ο κ'ημένος ο φίλος...

Μπήκανε στο ίδιο άμαξι. Καθήσανε στριμωγμένοι, και όμως νομίζανε πως είσανε μια θέση άδειαν. Δοκιμάσανε κάτι να είπουνε για τον πεθυσμένο φίλο, για τα περασμένα χρόνια τα καλά και χαρούμενα, μα είτανε τα χείλη τους παγωμένα οα να πήρανε από το πάγωμα του πεθυσμένου όταν τονε φίλησανε στο μέτωπο. Και μένανε έτσι άμυλητοι. Νιώθανε κάποιο κρύο, καθώς όταν φυσάει το βραδυινό αέρι το φθινόπωρο προτού άρχίσουνε τα πρωτοβορόγια, όταν τα σύννεφα, άσπρα, σταχτερά, μαύρα, σωριάζονται, στοιβάζονται στο θεμέλιο ταύρανού και μηνούνε πως έφτασε το φθινόπωρο, που μυρίζει ο αέρας χαματίλα και κυτρινίζουνε, πέφτουνε τα φύλλα, για να τα σπρώσει ο άνεμος και να τα σαβανώσει το χιόνι. Κ' είχανε το στόμα κλειστό και μένανε βουβόι...

Και σαν γυρίσανε από το νεκροταφείο, πάλι σκοπίσανε, οα να θέλανε να μνη τους βρει μαζί ο καλεστής ο απόξενος. Και φύγανε χωριστά ο καθένας με άργα πατήματα. Στα μάτια τους ένοιότανε τρεμοσάλενε. Κάτι τους έσφιγγε πάλι την καρδιά και δυσκόλευε την άναπνοή τους. Από πάνω τους ρήχνανε τον ίσκιο τους δυο μελβρα φτερά, που δεν τα βλέπανε, μα νιώθανε πως δεν είτανε μακριά, γιατί σάλευε ο αέρας απ' το φτερούγισμά τους το βαρύ και άργό....

1909

Μήτσος Ανθέμης

ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

“ΑΠΑΝΕΜΑ ΒΡΑΔΙΑ,,

Τ' ένομα του νέου ποιητή πρωτοδιάβασα στο κριτικό σημείωμα του «Νουμά» τώ 10 του Όχτώβρη, με τραβήξανε όμως δυνατά οι στίχοι που δημοσιεύτηκανε στο τέλος της σύντομης αυτής κριτικής. Ζήτησα κ' πήρα τον τόμο. Τονε διάβασα και τον ξαναδιάβασα. Βρίσκομαι ακόμα με τη βαθιά εντύπωση. — Γιατί να το κρίνω; — την ταραχή που μου άφηκε.

Κριτικός δεν είμαι. Όπως τόσοι, άγνοώ την ποίηση και μάλιστα με ξεχωριστή αγάπη τη νεοελληνική ποίηση. Κ' έχω για την κρίση μου το μέτρο που έχουν όλοι όσοι δεν είναι κριτικοί από σύστημα: τη συγκίνηση που μου αφήνουν τα έργα που διαβάω.

Πολύ υποκειμενικό μέτρο, γιατί μια σύμπτωση στις ιδέες, μια ψυχούσνθεση όμοια, ή κ' αντίθετη, ή και ακόμα μια ξεχωριστή ψυχολογική κατάσταση που μπορεί να θρυσκόμαστε την ώρα που διαβάζουμε ένα έργο, όλα αυτά μπορούνε να μās δώσουν την πιο βαθιά συγκίνηση. Έτσι το μέτρο μας αυτό δεν είναι σύγυρο: γιατί ό,τι μās άρέσει και μās συγκινεί σήμερα, μπορεί να μη μās άρέσει ή να μη μās συγκινήσει αύριο.

Και των «έξ επ'αγγέλματος» όμως κριτικών το μέτρο, έχει τις αδυναμίες του. Οι περισσότεροι έχουν τόσο πολύ ομοιομορφίσει τα κριτικά τους καλούπια,

που βλέπουνε με κάποια δυσπιστία και αντιπάθεια κάθε καινούργια εμφάνιση, που βγαίνει έξω από τα καλούπια τους, ή, και το χειρότερο, καταντούνε στο δογματισμό, και ο δογματισμός είναι διανοητικό ξεθύμασμα, μάλιστα στους νέους.

Ο Κριτικός του «Νουμά» είναι μια εξαίρεση. Σ' αυτόν, μαζί με το Δελή, χωστώ και τη γνωριμά μου με τον Άδανα, τον Κεριαζή, το Θρ. Σταύρου, τον Πάρο Ταγκέπουλο και τόσα άλλα καμάρια της νεώτερής μας ποίησης, που ή εμφάνισή τους σίγουρα και πολύ γρήγορα θα ρήξει στο σκοτάδι τόσα τροποδέφτερα νόμια, που σήμερα βρίσκονται γύρω ή μέσα στον κύκλο του Άριστέλου.

Η Συλλογή είναι χωρισμένη σε τέσσερα μέρη με χωριστούς τίτλους. Το μεγαλύτερο μέρος με τίτλο «Σκιές Όρειες», περιλαμβάνει 19 ποιήματα, το δεύτερο με τον τίτλο «Αόξοι Αόφοι» 14, το τρίτο «Spleen» 12 και το τελευταίο μέρος «Εκόνες και όπτασις» 7 ποιήματα.

Τα τρία πρώτα μέρη έχουν τέλεια συνοχή ανάμεσό τους, το ένα εξέλιξη του άλλου, μια τριλογία. Γι' αυτό και δεν έχει το κάθε κομμάτι χωριστό τίτλο, εκτός από τα δυο τελευταία ποιήματα του τρίτου μέρους που έχουν το ένα τίτλο «Θυμώρια» και το άλλο «στο Παιδί μου». Το τέταρτο μέρος, φέροντας βαθιά την ίδια ψυχούσνθεση του Ποιητή, έχει άφορη διάφορα θέματα.

Η διάρεση κι ο χαρακτηρισμός που δίνω στη συλλογή είναι δικός μου, μπορεί να είχε αλλά και μπορεί να μην είχε στο νου του να γράψει μια τριλογία ο Ποιητής. Δεν παίρνει κανένα ιδιόκετο θέμα, δεν υπάρχει κανένας μύθος ή έπικό ή έπικολογικό θέμα, που τόσο αγαπάει ο Πυλαυάς. Σπάνιο να γραφτούνε ποιήματα τόσο σφιχτά, υποκειμενικά, λιρικά. Υάρχει όμως στα τρία αυτά μέρη μια ψυχική και αισθητική εξέλιξη που θα ξηγόταν άν είτανε γραμμένα σε τρία χωριστά βιβλία και σε τρεις χωριστές εποχές του βίου του Ποιητή. Τότες θα γινόταν πιο φανερό ή έσπετοική τους εξέλιξη. Τεχνικώς ή γλωσσικώς τίποτ' δεν ποοδίδει πως τα ποιήματα αυτά γραφτήκανε σ' άραιά χρονικά διαστήματα μεταξύ τους. Όμως είναι φανερό ή εξέλιξη του τρίτου από το δεύτερο και τούτου από το πρώτο μέρος.

Ο Ποιητής αντικρύζει τη ζωή κατάστηθα. Τη ζωή όπως είναι, με τη δύναμη και τις αδυναμίες της, με τις όμορφιές της και τις άσκήμιες της, με τα πάθη της, με τις αλήθειες και με τις ψευτιές της. Τίποτα δεν τον τρομάζει, πολεμάει με τα ίδια της όπλα, ποθώντας τη νίκη.

Δεν έτρεμα, Ζωή, μπροστά σου
δεν έφυγα. Στήθος με στήθος
μετρήθηκα με τα στοιχεία σου.
Ένας έγώ κ' εκείνα πλήθος.

Δεν την προσκυνάει, την χαιρέτα, καταλεί ή περιφρονά τους νόμους της.

Κι άν από κάποιο Γολγοθά τους θείους σου νόμους γεφύρι βέβηλο έστησα για να περάσω,
σ' άλλες, άλλωστε κορφές, κι απ' άλλους δρόμους,
γυμνά τα κάλλη σου, νύξ έλος, ν' άγκαλιάσω...

Πόσο, γιά μιὰ στιγμή, θά λέγαμε πώς ἔχει δίκιο, ἂν βλέπαμε τὸν κόσμον τόσο καθαρά, τόσο ἀντικειμενικά, ὅσο τὸν ζωγραφίζει ὁ Ποιητής.

Κι ἂν κάποτε σοῦ πῶ, Ζωή, μισῶ τὴ δόξα, τὴ δύναμη, τὰ πλούτη, τῶν τρανῶν τὸ στέμμα, μὴν ἀπιθώσεις τ' ἄρματα, μὴ σπᾶς τὰ τόξα, τὰ πάθη μου, ὄχι, μὴν τὰ λυεῖς — τί θάναί ψέμα.

Κι ἂν πάλι κάποτε σοῦ πῶ : μισῶ τὸ κρῖμα, τὸ δόλο, τὸ λεπίδι, τὸ φαρκάκι, τὸ αἷμα, μὴν πικρατᾶς στὴ νύχτα μου ἔρημο τὸ θῦμα, στὸν κόρφο σου, ὄχι, μὴ μὲ κλεῖς — τί θάναί ψέμα.

Μὰ κιᾶν μὲ δεῖς νὰ θυθῶναι ἄγριος γιὰ τὴ φτώχεια ἢ κάποιος ἀνοιχτὸς σκλαβιάς νὰ σπᾶω τὰ βρόχια, στεφάνια μὴ μοῦ πλέξεις, χτύπει με, πολέμα καὶ πάντα με κατέστηθα — τί θάναί ψέμα.

Τὴν ἀγαπᾷ ὅπως τὴ ζωὴν τρελλά, σὰν μιὰ μεγάλη ἐρωμένη, πιστεύει σ' αὐτὴν· πιστεύει πὼς αὐτὴ εἶναι ἡ πηγὴ βίων, καὶ ζητᾷ νὰ γεντεῖ ἀπ' αὐτὴν ὅχι ὅ,τι μπορεῖ νὰ δώσει αὐτῇ, ἀλλὰ ὅ,τι μπορεῖ νὰ πῶσει αὐτὸς καὶ νὰ τὸ πάρει μὲ κάθε τρόπο. Δὲ γνωρίζει τὴν ἀπογοήτευση, σωστός Κυναίγειρος, ζητᾷ νὰ τὴν κρατήσῃ, θιαν δὲν μπορεῖ μὲ τὰ χέρια, μὲ τὰ δόντια, μὲ πείσμα πιστεύοντας πὼς καὶ ὁ θάνατος κάτου ἀπὸ τέτιες συνθήκες εἶναι ζωὴ.

Ὅμως πάνου ἀπὸ τὴν εἰκόνα καὶ τὴν ἀντίληψη αὐτὴ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ἡ ψυχὴ του ποθεῖ κάτι ἀνώτερο, κάτι ἰδανικό. Εἶναι ἡ ἀλήθεια ; Βέβαια. Ἀλλὰ, δυστυχῶς, ὅπως τόσα ἀπόλυτα, ἔχει κι αὐτὴ καταντήσῃ ἀντικείμενο προσωπικῆς ἀντίληψης ἢ ἰδιοσυγκρασίας. Ἡ ἀλήθεια πού ζητᾷ, φαίνεται πολὺ μοντέρνα· μοιάζει στὴν ἀλήθεια ὅπως τὴν ἐννοεῖ ὁ κομμουνισμός. Δὲν εἶναι ἡ δικαιοσύνη πού θὰ μᾶς οδηγήσῃ σ' αὐτὴν· εἶναι ἡ βία, ἡ πάλιν μὲ τὰ στοιχεῖά, πού μᾶς φέρανε στὴ σημερινὴ κατάντια τῆς ζωῆς, καὶ ἡ πάλιν μὲ τὰ ἴδια τοὺς δυνάμεις. Κ' ἡ πεποιθισί του ταῖς εἶναι ριζωμένῃ στὸ εἶναί του, σὰ μιὰ θρησκεία, φανατικὴ, ἐτοιμὴ σὲ θυσίες, στὴν υπέρτατη θυσία.

Ὅσο ἔγω δὲ θὰ σοῦ πῶ τὸ ψέμα, Ἀλήθεια, κ' εἴτε θροναίῳ βασιλιάς, ἢ σκλάβος γέρον, συντρόφους μου ὅλα τὰ στοιχεῖά σου παίρνω καὶ μάχομαι μὲ πάνοπλο τὰ στήθια. Τί τοὺς ἐχτροὺς μου ἐχτρός καὶ χάρος νᾶντικρύζω στὰ ἡλιόστρατά σου μ' ἔμαθες καὶ τίμια ἀλάνια, καὶ στίς ἀγάπης σου τὴ φλόγα τὴν αἰώνια τ' ἀσυντρίφτά μου πάθη νὰ τροχίζω.

Ὅρθος καὶ σέριποντας στοῦ ἀγῶνα μου τὴ φοίχη, κι ἀπὸ τὸν τάφο, ὦ Ἀθάνατη, βλογῶ σε ἀκόμα· τί κι ὁ χαλὸς μου σπόρος στὸ δικό σου χῶμα, κ' εἶναι ζωὴ καὶ νίκη μου ἡ δική σου ἡ νίκη.

Ἔχει πεποίθησι στὴ νίκη, στὴ νίκη του· γι' αὐτὸν τὰ ἐμπόδια εἶναι τὸ σκοτάδι κάποιος ἀγνωρῆς βουλῆς, πού πρέπει νὰ ξεδιαλύσῃ, εἶναι κάτι περισσότερο, τὸ ἐμπόδιο τοῦ δυναμώνει τὴν ὁρμή.

«...κι θιαν

μεσοκαμπὺς τοῦ δρόμου ἀπόχανα τὸ ἀχνάρι καὶ τρεμοκάντηλο ἔστηνε προσκυνητάρη σὲ κάποιος ἀγνωρῆς βουλῆς σου τὸ σκοτάδι, ὁλόρθο μ' ἀνασήκωναν τ' ἄδρά σου χέρια, πρὶν γονατίσω ταπεινὰ σ' εἰδωλα πλάνα, κ' ἡ βρεθινὴ μου προσευχὴ τὸν ὁρθο διάνη πετοῦσε πολεμόχαρη στ' ἀγέρια.

Κι ὅταν πάλι, ὄρες ὄρες, αἰσθάνεται τὴν κούραση τὴ φυσικὴ θὰ ἔλεγε κανεὶς κούραση, τόσο ὀρεγτικὸ πετάγματος ἢ ὅταν ἀντικρύζει τὸ πρόβλημα τοῦ ἀγνώστου ἢ ἴδια πίστη φτερόνει τις δυνάμεις του.

Πλατιά μὲ ζώνει ἀπανεμιά. Κοιμῶνται οἱ πόθοι — καρδία μεσοπέλαγα ἀρραγμένα — καὶ πέρα στ' ἀκρογιάλια τὰ τρικυμισμένα ζοφὴ καὶ στεῖρα πάχνη τὸ π ο ι ὅ ς ἔ ξ ε ρ ε ι ἀπλώθη.

Ὅσο ἡ πρώτη εὐχὴ στεγνὴ μου πίστη ἄς μείνει, πὼς γιὰ μεγάλο πιάσιμα στὸν κόσμον καί.

Εἶναι φανερό πὼς τέτια γραμμὴ σκέψης δίνει στὰ ποιήματα τῆς σειρᾶς αὐτῆς κάτι χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα. Καμιά μελαγχολία, κανένα παράπονο, καμιά ἀπογοήτευση. Πάλιν καὶ ἀγῶνας καὶ ὁ πόθος τῆς νίκης. Τὸ βονό, ἡ θάλασσα, ὁ κόμπος, τὸ φεγγάρι, τ' ἀστέρια, μὲ διὰ λόγια ὁ ἔξω κόσμος, τίποτα δὲν τοῦ υποβάλλουν, τοῦ δίνουν μονίμως ὁμορφες καὶ χαρακτηριστικὲς εἰκόνες, πού εἶναι ὑπερηλικὲς τῆς σκέψης καὶ τοῦ σκοποῦ του. Πόνος ὑπάρχει, μὰ εἶναι ὁ πόνος τοῦ ἄλλου, τοῦ ὁδεύοντος ἢ τῆς Μύνης του καὶ τὸν θέλει ὁμορφο τὸν πόνον αὐτὸν.

κ' ἔγινε ὁ πόνος φῶς καὶ ἀνθὸς στὴν Πλάση, καὶ ἀσμάτων ὕμνη ὁ θρηῆνος τοῦ θανάτου.

Τέτιος ἀγῶνας, τέτια ἀντίληψη τῆς ζωῆς, θὰ ἔλεγε κανεὶς, πὼς θὰ ἔπρεπε νὰ καταλήξῃ πλούσια δημιουργικὴ ἐνὸς νέου κόσμου, μιᾶς νέας ζωῆς. Μὰ πόση ἀντίθεση μὲ τὸν «Ἀδάκρυτον» τοῦ Παλαμά. Ὁ Ποιητὴς πού τόσο ὁμηρικὰ καταπιάστηκε τὸν ἀγῶνα, δὲν ἀργεῖ νὰ υποκίψῃ στὴν κοινὴ μοῖρα κάθε πολυκαταστροφένου καὶ δυνατὰ αἰσθαντικοῦ ἀνθρώπου· στὸν πόνον. Εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς δευτέρης σειρᾶς τῶν ποιημάτων μὲ τὸν τίτλον «Λοξοὶ δρόμοι». Τώρα ἀρχίζει τὸ λύγισμα καὶ ἡ ἀντίδραση πού ἐμφανίζεται, κόπου κάπου, δὲν ἔρχεται παρὰ γιὰ νὰ θεβαιώσει ἢ νὰ γάνει πὺθ βαθὺ τὸν πόνον αὐτὸν.

Τ' ἀμπέλια μου ὅλα τρύγησα μὲ τὸ βαρὺ λιπύρι κάθε μου ἀγάπη καὶ τσαμπὶ. κάθε φίλ καὶ ῥῶγα· τ' ἀπερυγίδια ἀπόμειναν καὶ λίγοι πόθοι στεῖροι δίχως χιρὸ καὶ φλόγα.

καὶ ἄλλου.

Πλούσια ἔχεις θλίψη, μὴν ψηφῆς τοῦ δάκρυον τὴ σπα- (τάλη)

ἄς τρέχει εἶναι τὸ διάφορο. καὶ ἄς τὴν ψυχὴ σου νὰ χαρεῖ στοῦ πόθου τὴν κρα- γέρος ἢ νέος ἀδιάφορο. (πάλη)

Στὴ σειρὰ αὐτὴ τῶν ποιημάτων ὑπάρχουνε στίχοι ὁρισμένα. Κοιτάχτε μερικά ἀπ' αὐτά:

Μὴν τάχα τῆς ἀκρόγωλης κ' ἐγὼ δὲ μοιάζω κρήνης,
ποὺ χίνεται καὶ χάνεται στὰ κύματα ;

κι ἄλλου·

Τοῦ φθινοπώρου θλιβερὸ κ' αἰῶνι διαβατάρι,
ποὺ σέρνεις στὰ ξερόφυλλα τὸ δῆμα σου,

Τὸν ἴσκιό σου ἀντὶ νά'θωρεῖς στὸν κίτρινό σου δρόμο
μάθε νὰ τρέχεις γρήγορα.

κι ἄλλου·

γιατὶ 'ναι, πές τε μου, οἱ χεῖμοι στὸν κόσμο δυὸ κ' οἱ
(χέροι ;

κι ὁ πιὸ πικρὸς ἢ θύμηση ;

Στὴ σειρά αὐτὴ ἡ φύση ἀρχίζει τὴν ὑποβολή της.
δὲν εἶναι πιά μονάχα ὄργανο ὑπηρετικὸ τοῦ ποιητῆ.
Δὲν εἶναι κι αὐτὸ χαρακτηριστικὸ τῆς μεταστροφῆς ;

Ἔνα ἀπὸ τὰ καλύτερα ποιήματα ὁλόκληρης τῆς συλλογῆς βρίσκεται ἐδῶ, πρὶν ἀκριβῶς ποὺ ἀναδημιουργεῖται
στὸ σημεῖωμά του ὁ κριτικὸς τοῦ «Νουμά».·

Ἰσως τὸ ποίημα αὐτὸ θὰ εἶχε καλύτερα τὴ θέση
τοῦ στὴν πρώτη σειρά.

Μὰ ὁ πόνος σὰ μένει ἀγιάτρευτος, γυρίζει σὲ μελαγχολία, κι αὐτὸ εἶναι τὸ εἶσθημα ποὺ κυριαρχεῖ
στὴν τρίτη σειρά τῶν ποιημάτων μὲ τὸν τόσο ὑποβλητικὸ τίτλο «Spleen». Πόσο δημοφιλὴ, πόσο ἀριστοκρατικὰ γαλήνια, βαθειὰ καὶ ἀληθινὴ ἡ μελαγχολία του. Μερικὰ ἀπὸ τὰ ὀχτάστιχα ποιήματα τῆς σειράς αὐτῆς, τὰ περισσότερα ἴσως, μᾶς φέρνουνε ἀτόφιο στὸν μεγάλο Μορεάς. Μ' ἀκούστε καλύτερα ἓνα δυὸ ἀπ' αὐτά.

Μοιάζει ἡ ψυχὴ μου τὰ παλιὰ τοῦ φθινοπώρου πάγκα,
στ' ἀπόδρογο θ'αν ἔρημα στολάζουνε τ' ἀπόσκια,
κι ἀντιφεγγίζουν ἀπὸ μεσὶς στίς λιμνιές τὰ κίσκια,
μὲ τὴ δουδὴ στὴν ἀκρὴ τους λησιμονημένη θάρκα.

Μὰ κι ὅσο νὰ σὰς πόθησα, τῆς μοναξιᾶς μου ταίριω,
ὡ πάγκα μελαγχολικὰ τοῦ φθινοπώρου, σάμπως
μὲ τὴν ψυχὴ μου πιότερο νὰ πᾶει ὁ μαῦρος κάμπος,
ποὺ ἀπλώνει στὴν ἀστροφεγγιὰ τὴν ἐρημιὰ του πλέρια.

κι ἄλλο·

Μιὰ στὴν κορφή σου κ' ἔφτασα, θουνό, πιά τί μὲ νοιά-
(ζει,

ἂν τὰ ὄνειρά μου χίμωρα καὶ τὰ φτερά μου στᾶχτη,
ἂν ὁ γκερμὸς κατάραχα κ' ἡ νύχτα ἐρμολοιφάει,
καὶ σπάει στὰ κούφια σου πλευρὰ ἡ ὀρμὴ τοῦ καταρ-
(ράχτη ;

Ἔγνοιες ἱερὲς ποὺ σέρνεστε στῆς δημοσιᾶς τὴ σκόνῃ,
πόθοι καὶ μόχοι ἀνήμεροι τοῦ κάμπου καὶ τοῦ δρόμου,
τάχα ν' ἀξίζετε ὅλοι σας κι ὅσο ἡ μιὰ φοῦχτα χιόνι,
ποὺ μοῦ δροσίξει ἀμόλεντη πυρὸ τὸ μέτωπό μου ;

Πόσο ὁλοκληρωτικὴ εἶναι στὴ σειρά αὐτὴ ἡ ὑποβολὴ τοῦ ἔξω κόσμου στὸν Ποιητὴ καὶ πόσο, ὅσο προχωρεῖ, γίνεται πιὸ βαθειὰ ἡ μελοχολία !

Ἡ μὴ καὶ τ' ἄστρα—ὦ τὴ φτωχὴ σφιχτότερή μου
(μοῖρα—
τοὺς ἀμετάνωτους φθοιοῦν τοῦ πόνου μου
(ἀσώτους ;

Τόση μελαγχολία δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μᾶς ὀδηγεῖ
πιὸ συχνὰ στοὺς ἀνεκρωμένους δρόμους·

Χαράζει ψυχασάββατο μὲς στὴν ψυχὴ μου πάλι,
καὶ σφίγγουν τὰ μηλίγγια μου νοποῦ κισσοῦ πλοκάδια·
στοὺς τάφους δίπλα τοὺς παλιούς νιόσκαφος τάφος κι
(ἄλλοι
προσμένουν τῶν νεκρὰνθεμων τὰ μυρωμένα χᾶδια.

Δυσκοπεθάνουν οἱ νεκροὶ ποὺ ἡ λησιμονία βαθαίνει,
κι ἀνθεῖ τῶν τάφων ἡ χαρὰ στῆς θύμησης τὸν πόνο·
καλότυχὰ τὰ μνήματα ποὺ δάκρυ πλούσιο φαίνει
μ' ὅλλ' καὶ στὸ νεκρὸ ποὺ ζεῖ γιὰ νὰ θυμᾶται μόνο.

Δὲ σὺς φαίνεται πὼς στὸ τελευταῖο αὐτὸ τετρά-
στιχο εἶναι σφιχτοδεμένα σὲ ἀρμονικὸ σύμπλεγμα δυὸ
ἀίτιατα πετράδια ποὺ ὅμοια τους λάμπουνε τὸ ἓνα
στοὺς «Τάφοις» τοῦ Οὔγου Φώσκολου, καὶ στὴ
«Λήθη» τοῦ Μελίλλη τὸ ἄλλο ;

Ἡ τέταρτη σειρά μὲ τίτλο «Εἰδόνες καὶ Ὀπτασί-
ες» εἶναι ἐκλεχτικὴ. Παίρνω τυχαία ἓνα κομμάτι·

Η ΓΥΦΤΟΠΟΥΛΑ

Πέρα στὰ Γεφύρια
στήνουν τὰ τσαντήρια
γύφτοι χαροκόποι·
πέρα στὰ Γεφύρια
λύνουν τὰ τσαντήρια
γύφτοι στρατοκόποι.

—Γυφτοπούλα μέλι
γυφτοπούλα χέλι
ποῦ μοῦ φεύγεις ; στάσου !
Τί σοῦ γράφει ἡ μοῖρα
τοῦ χεριοῦ μου τήρα,
καὶ καλὰ στοχάσου.

—Σκλάβο ἐγὼ δὲν παίρνω.
μήτε σκλάβο γέρνω
στοῦ καιροῦ τ' αἰώνια·
τῆς ἀγίας ἔχω
τάμα ἐγὼ νὰ θρέχω
καὶ νὰ φεύγω αἰώνια.

Πῆμα καὶ τεχναστροφία ἀληθινοῦ διρηνόζου τοῦ στί-
χου. Γολφικὴ.

Στὴ σειρά αὐτὴ εἶναι δημοσιεμένο «Τὸ Κουφάρι»—
ἀνατομικὴ ὀπτασία — τοῦ ὁποῖου ἡ μακάβρια φρίκη
εἶναι ἀνυπερέβλητη.

Ἡ πηγὴ τῆς συγκίνησης ποὺ μᾶς δίνει τὸ ἔργο
τοῦ Γ. Δελῆ πρέπει νὰ ζητηθεῖ στὸ βαθὺ καὶ ἀληθι-
νὸ αἶσθημα ποὺ τὸ πλημμυρίζει. Γιὰ λίγα ἔργα μπο-
ρεῖ νὰ πεῖ κανεὶς πὼς εἶναι τόσο ὁλότελα δημιουργή-
ματα ψυχικῆς ἀνάγκης, γιὰ τ' «Ἀπάνημα Βρά-
δια». Ἡ ζωὴ μᾶς ἐπιφυλάσσει πάντα. Ἄρετ' ἡ γλήγο-
ρα, κάπια ξυπνήματί της, ἔνο μεγάλη ἐρωτικὴ αἰ-

στημα, ένας δυνατός πόνος που έρχεται από το κάτω γαββά κανείς δυνατότερα στον κόσμο, γεννᾶνε μέσα μας συναισθήματα, που ούτε μαντεύαμε την υπάρξή τους, μᾶς προξενούνε διέγερση και θύση όλων μας των ψυχικῶν δυνάμεων, που εμεῖς οἱ ἴδιοι σὲ στιγμές, ὡς πούμε, νηφαλιότητας, τρομάζουμε στὸν δικό τους.

Κάτου ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τέτοιων ψυχικῶν ἐκδηλώσεων ἡ ποιητικὴ δημιουργία γίνεται ἀπόλυτα προσωπική. Ὅποιον συντυχαίνει μὲ ἀνάλογες ψυχικὲς ἐκδηλώσεις συγκινεῖ βαθειά, γι' ἄλλους, καὶ συχνότερα στοὺς νεώτερους, μένει ἀκατάληπτη, μὰ σχεδὸν πάντα καταντάει κουραστική. Μονάχα ὅταν τὸ βαθὺ αἶσθημα, ἡ ὁ πόνος μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ἡ μὲ τὴν ψυχικὴ δύναμη τοῦ Ποιητῆ καταντήσουν συνειδητά, ὡ, ἀπὸ τέτλια δημιουργία μπορεῖ νὰ περιμένει κανεῖς ἀριστουργήματα. Ἐκεῖ ἔφτασε ὁ Παλαμάς. Τὸ ὑποκειμενικώτερό του ἔργο, τὸ ἀμεσώτερα συνδεμένο μὲ τὸ αἶσιμό του, ὁ «Γάμος», πού πολλοὶ σήμερα τὸ θεωροῦνε ὡς τῶριстуόργημά του, δὲ θὰ εἶναι κείνο πού θὰ μείνει μέχρι τέλους τέτιο.

Τὴν πρώτη θέση θὰ πάρουνε τὰ ἐπικολυρικά του: «Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ» καὶ ὁ «Δωδεκάλογος» τοῦ Γύφτου» καὶ ἀπὸ τὰ λυρικά του τὰ λιγότερα ὑποκειμενικά ἢ καλύτερα τὰ λιγότερο συνδεμένα μὲ τὸ αἶσιμό του, ὅπως ἡ «Ἀσάλευτη Ζωή».

Ὅσοδήποτε καὶ ἂν εἶναι στενὰ ὑποκειμενικὴ ἡ ποίηση τοῦ Δελή, ὅμως ὑπάρχουνε σημάδια στοῦ ἔργου του πού δείχνουν πὼς ὁ πόνος καὶ ἡ «σφιχτότερή» του μοῖρα τοῦ δώσαν κάτσια κριτήρια, μὲ τὰ ὁποῖα ζητᾶ ν' ἀντικρύξει τὸν ἔξω κόσμο.

Γράφοντας «Στὸ Παιδί του», λέει:

Κι ὅταν σὲ λίγο ἀπὸ τ' ἀπάνεμα λιμνια πλέρια
στοῦ πέλαο πέρα ἀπλώσεις μόνο τὰ φτερά σου,
καὶ λάχω μπρός σου καὶ σοῦ πῶ: πέρα ἄλλο δρόμο ἢ
(στάσου!

πέρα ἀποπάνω μου καὶ ἀκλούθα τὰ δικὰ σου ἀνέτρια.
Κι ἂν μεσοπέλαγα γρικῇσεις τῶν Σειρήνων τὸ ἄσμα,
ἀπὸ τίς ξέρες γύρω, τῶν παθῶν, τ' ἀφτιά μὴ φράξεις
ἀνάμεσό τους πέρασε— πέρασε δίχως ν' ἀράξεις
καὶ ὅ,τι δικό τους ἔχεις ρίχ'το στοῦ ἀφρισμένου κύμα.

Καὶ μὴν ἀράξεις πουνενά· σὲ φούχτα τὸ τιμόνι
κράτα ἀτσάλενια, εἴτε καράβι κυβερνᾷς ἢ σκάφη.
τί 'ναι τ' ἀράγματα ὅλο μνήματα καὶ τάφοι,
καὶ εἶναι δικός σου ὁ κόσμος ὅσο δὲ ν τ ε λ ι ὡ ν ε ι .

Ἡ ἀγάπη τοῦ Γονιοῦ στοῦ Παιδί του εἶναι ἡ λιγότερο ἐγωιστικὴ ἀπ' ὅλες τίς ἀγάπες καὶ γι' αὐτὸ ἡ πιὸ ἀληθινὴ καὶ πιστευτὴ. Καὶ ἡ συμβουλὴ αὐτὴ φανερώνει μιὰ ψυχικὴ ἐξέλιξη ἀπὸ κείνες πού ὑπόσχονται πολλὰ γιὰ τὸ μέλλον.

Θὰ εἴτανε ἀνάγκη, ὅστερ' ἀπὸ τόσες περικοπὲς ἡ κομμάτια πού μεταφέρουμε δῶ, νὰ ποῖμε πὼς ὁ Δελῆς, ἀπὸ τὴν πρώτη του ἐμφάνιση, μετὰ μὲ τὴν ψυχικὴ καὶ αἰσθητικὴ του ὀρμότητα φανερώνει καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν γνῶση τοῦ στίχου καὶ γενικὰ τῆς ποιητικῆς τέχνης καὶ εἶναι τέλεια μάστορης τοῦ θαυμασιώτερου ὅργου πού θὰ ποθοῖσε ἕως ποιητῆς, —τῆς δημοτικῆς γλώσσας; Ἀπόδειξη, αὐτό, πὼς πρὶν φανερωθεῖ ποιητῆς, εἴτανε ὁ καλύτερος μελετητῆς καὶ φίλος τῶν ποιητῶν.

A. Δίονας

Ο 'ΛΥΤΡΩΜΟΣ, ΤΟΥ ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ

Τὸ «The New Gall» τῆς Νέας Ὑόρκης στοῦ φύλλο τοῦ 15 τοῦ Νοέμβρι (ν. ἡ). σελ. 7 γράφει γιὰ τὸ «Λυτρωμό» τοῦ Ταγκόπουλου πού πρωτοπαίχτηκε στοῦ Hunt's Point Palace τὴν προηγούμενη μέρα καὶ ἡ «Φωνὴ τοῦ Ἑργάτη» στοῦ φύλλο τῶν 26 τοῦ Νοέμβρι (ν. ἡ.) περιγράφει πλατιά, μὲ τὰ λόγια τοῦτα τὴν παράστασι:

... Ἀλλὰ καὶ οἱ σύντροφοι καὶ συντρομίσες πού ὑπεδύθησαν τὴν ἀντιπροσωπία τοῦ δράματος τοῦ κ. Δ. Π. Ταγκόπουλου «Ὁ Λυτρωμός», ἔπαιξαν τὸ μέρος τους θαυμασίως. Τόσον ἐπιτυχῶς εἶχον διδαχθῇ τὸ δράμα τοῦτο ἀπὸ τὴν κ. Ἀρτεμιν Ζάμπου, τὴν διακεκριμένην αὐτὴν γυναῖκα τῆς σκηνῆς, πού δὲν ὑπέθετε κανεῖς ποτὲ ὅτι οἱ σύντροφοι αὐτοὶ ἦσαν ἐρασιτέχναι. Ὁ κόσμος δὲν ἤξευρε πὼς νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν εὐχαρίστησί του, διὰ τὴν τόσον ζωντανὴ ἀναπαραστάσι τοῦ «Λυτρωμοῦ» καὶ διαρκῶς ἐχειροκρότει. Χειροκροτῶν δὲ ἐδείκνυνε ὅτι τοῦ ἤρεσαν τόσον πολὺ αἱ ἐκτελέσεις τῶν διαφρῶν προσώπων, τὰ μέρη τῶν ὁποίων ἐπαίχθησαν ἀλτὴνδράτως, ὅσον καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ἔργον πού τὸ αἰσθανόταν καὶ πού γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ἔβλεπε.

Ὁ «Λυτρωμός» εἶναι ἔργον μεγάλῃς ἀξίας. Εἶναι ἔργον πού ζωγραφίζει τὸ ξύτημα τῶν μαζῶν. Ἐργον πού εἰκονίζει τὸν τρόπον τῆς ἐκμεταλλεύσεως καὶ θε σταθμοῦ τῆς ζωῆς τοῦ φτωχοῦ βιοπαλαίστου ἀπὸ τὸν ἀσυνείδητον κεφαλαιοῦχον. Τέλος εἶναι ἔργον πού ἡ σκηνὴ τὸ εἶχε στερεωθῇ μέχρι τῆς βραδιᾶς ἐκείνης, ἡ δὲ ἐργατὶα διψοῦσε γι' αὐτό. Ὁ σ. Ταγκόπουλος μὲ τὸ ἔργον τοῦ τοῦτο στέκεται πολὺ ψηλὰ ἀπὸ τὴ βραδιὰ τῆς 14ης Νοεμβρίου 1921. Ὁ ἴδιος γράφει στοῦν πρόλογον τοῦ δράματος τούτου, ὅτι δὲν τὸ ἔγραψε διὰ τὴν σκηνήν, ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ διαβασθῇ. ἐν τούτοις ὅμως ἡ ἀναβίθαισις αὐτοῦ εἰς τὴν σκηνὴν ἀπέδειξε ὅτι εἶναι ἔργον τῆς σκηνῆς καὶ ὄχι ἔργον πρὸς ἀνέγνωσιν μόνον.

Εἶναι ἐνὶ δραματάκι, πού συμβάλλει πολὺ στοῦ ξύτημα τῶν κοινωμένων μαζῶν, γιὰτὶ εἶναι διασκεδαστικόν, ἀδάρετο δὲ γὰ τὸ παρακολουθεῖν καὶ ὁ πλέον μισητῆς τῆς σοσιαλιστικῆς φιλολογίας.

Ἀκόμη καὶ οἱ παρευρεθέντες Ἀμερικανοί, οἱ ὁποῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ παρακολοθηθοῖν κατὰ λέξιν, παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν σύνοψιν τοῦ ἔργου εἰς τὴν ἀγγλικήν, πού δι' αὐτοὺς εἶχε μεταφράσει καὶ ἐκτυπώσῃ ἡ ἐπιτροπὴ, ἔμειναν κατενθουσιασμένοι ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσίν του. Μερικοὶ δὲ ἀπὸ αὐτούς, ὅντες σύντροφοι, ἐξήτησαν τὴν μετάφρασιν τοῦ ἔργου τούτου καὶ εἰς τὴν ἀγγλικήν, διὰ νὰ διδαχθῇ ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ εἰς τὸν ἀγγλόφωνον ἐργατικόν κόσμον. Τί ὅμοιον, τί θεσπέσια εἶναι τὰ τοιαῦτα ἔργα. Καὶ πόσον ἀδικοῦν τὸν βιοπαλαίστον κόσμον τὰ διάφορα Σωματεία καὶ Σύλλογοι, ὅταν ἐξοκολοιοῦν νὰ παίζουσι στὴ σκηνὴ κατὰ τὰς Χοροεσπερίδας τῶν ἔργα, πού ἀντὶ νὰ ὠθοῦν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὴν πρόοδον, τὸν στέλνουν ἐκατοντάδες χρόνια πίσω, εἰς τὸ σκότος τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς.